jaargang 2 nr III
Bibliotheek NJB6
afd. Gorinchem

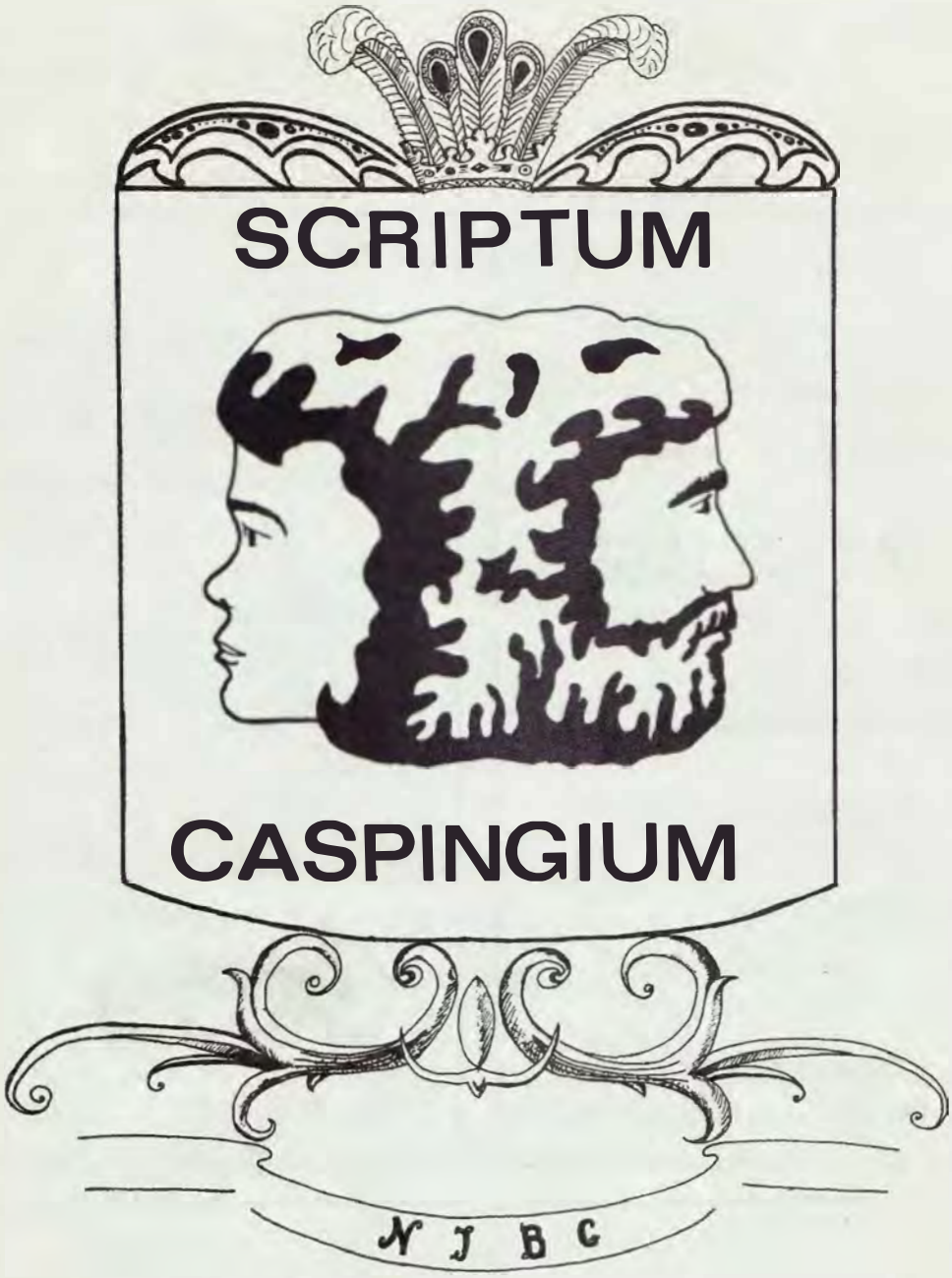

Blad voor jeugd en geschiedenis
Losse nummers: 75cent

voor een goed
boek of reisgids
naar:

Fa. J.H. KNIERUM
Gasthuisstraat 31

fa. A.B. v.d. NADORT
Langendijk 42

fa. N.H. STEIN
Westwagenstraat 7

Wilt u goede boeken of platen voor een spotprijs kopen, dan naar:

de PLATENJAGER

* HANDEL IN GEBRUIKTE GRAMMEFOONPLATEN
* PLAATJESARTIKELEN
* FEESTARTIKELEN

De prijzen liggen ver beneden de helft van de nieuwprijs!

Verf en Kleur.....

VINDEN WE DOOR ALLE EEUWEN.
OOK DE MODERNE MENS WEET HET TE VINDEN.

VERF BEHANG
HANDENARBEID

kreukniet kruisstraat

Kruisstraat 7 Gorinchem

slijterij
't UYLTJE

GASTHUISSTRAAT 23 GORINCHEM
Tel. 23702
Dranken worden gratis thuisbezorgd

A.A. van OEFFEL

Rijksgediplomeerd
HORLOGER - JUWELIER

Schoutstraat 43 Piazza Center
Tel. 22236 Gorinchem

SCRIPTUM CASPINGIUM

jaargang 2 - nr 3

Hoofdredakteur:
Rolf van Acquoy, Lijsterbeslaan 5, Gorinchem Tel. 23240
Redaktie: Bob Nater
Lay-out: Rolf van Acquoy
Tekeningen: Bert Stamkot
Technische verzorging:
Bob Nater en Rolf van Acquoy

SC is het orgaan van de afd. Gorinchem eo van de Nederlandse Jeugdbond ter Bestudering van de Geschiedenis.

SC verschijnt 6x per jaar.
Leden en donateurs van de afdeling ontvangen het blad gratis.
Abonnementen:
binnen Gorinchem f 4,-- pj.
buiten Gorinchem f 5,-- pj.

Girorekening: 2304200 t.n.v. penningm. NJBG afd. Gorinchem onder vermelding van: NJBG abonnement SC.

Oplage: 125 exemplaren

Niets uit deze uitgave mag gepubliceerd worden zonder toestemming van de redaktie en/of de auteurs van het geschrevene.

inhoudsopgave

REDAKTIEPRAET 2

BESTUURSMEDEDELINGEN 2

INFORMATIE 1 3
mededelingen over de afdeling

AFDELINGSAKTIVITEITEN ... 3-5
+everslag P.P's
- Bob Nater en Bert Stamkot -
+everslagen van propagandaavond, fondueavond en puzzeltocht
- Bob Nater en Rolf v. Acquoy -
+everslagewerkgroep buitenonderzoek - Luuk de Bok -

INFORMATIE 2 5
tentoonstelling in het Archief en lezing van dhr. van Peer

BONDSNIEUWS 6
Paasreis '72 - Paul de Krey -
Kampen - Claas van Kuilenburg -

GORCUMS SANERING 7
Bestemmingsplan Zuidweste
- Bert Stamkot -

GORCUMS HISTORIE 8-16
+eGorcums huidige omwallinge
- Bert Stamkot -
+eDe Gorcumse Martelarene
- Archivaris, dhr. Busch -
+eGorcums ontstaan en ouderdome
- Luuk de Bok -

STREEKGESCHIEDENIS 16-19
Woudrichem 3 - Teo Cornet -
Streekvaria
De V.O.C. - Maurits vdGraaf -

Bestuur 1972

Voorzitter: Claas van Kuilenburg, Kerkeind 36, Arkel. Tel. 01830-25064
Algemeen sekretaris (AS): Klaas de Boer, Binnendamseweg 79, Giessenburg. Tel. 01846-2413
Organisatie sekretaris (OS): Wim Voogt, Zwartververstraat 31, Gorinchem. Tel. 01830-24562
Penningmeesteresse: Joke van den Berg, Schotdeuren 7, Gorinchem. Tel. 01830-24234
Geschiedkundig sekretaris: Bert Stamkot, Schepenenstraat 2a, Gorinchem. Tel. 01830-24662

VOORWOORD

Dit is alweer het derde nummer van dit jaar. In dit nummer weer diverse interessante artikeltjes, voor iedereen is er wel wat bij. Het volgende nummer zal in een andere vorm dan gebruikelijk verschijnen. Dit wordt namelijk een themanummer over de Heren van Arkel. Het wordt een vrij dik nummer (ruim 30 blz.) en dit brengt natuurlijk noal wat kosten met zich mee. Daarom heeft de redaktie aan zgn. "eenmalige adverteerders" gedacht. Deze adverteerders moeten echter nog gevonden worden en degenendie hier aan mee wil helpen, kan zich wenden tot de redakteur Bob Nater, Kl. Haarsekade 72, tel. 22162.

Verder is het de bedoeling dat dit vierde nummer in grote getalen wordt verkocht. Maak voor dit themanummer wat reklame.
Tot onze spijt hebben wij niet alle copy kunnen plaatsen, niettegenstaande dit vragen wij toch weer om copy (voor SC V en VI). Hopelijk stellen jullie ons niet teleur.
Tenslotte wenst de redaktie alle geslaagden en bevorderden van harte geluk. En iedereen een prettige vakantie toegewensd. (ook namens het bestuur)

+eDE REDAKTIE +e

ADRESSENLUST + AKTIVITEITEN

Nieuwe Leden

Bram van Gelderen, Schaapsheul 10, Gorinchem.
P.C. van Hout, Kon. Emmastraat 20, Arkel.
Cees Vervloet, Molenstraat 77, Gorinchem.
C.D. Rombout, Kerkstraat 26, Geldermalsen.e
Mariëtte Vossen, Peulenlaan 45, Hardinxveld-Giessendame

Adreswijziging

Dini Jonkman naar W.v. Hillegersberg 71b, Rotterdam

Aktiviteiten in juni en juli

Ekskursie naar Utrecht op 25 juni a.s.

Bezocht zullen o.m. word en: nieuwbouwplan Hoog-Catharijne, het Gemeente Archief waar een tentoonstelling wordt gehouden, die zeer de moeite waard is, de fraaie binnenstad van Utrecht, eventueel de kelder aan de gracht (van de afd. Utrecht) en in ieder geval het Pannekoekenhuisje, waar je voor weinig geld (veel) kunt eten.

Programma:	Vertrek Gorinchem	10.55 (van de Grote Markt per bus)
	Aankomst Utrecht	12.00, waarna tot 16.00 uur bezichtiging Archief ed.
	Pannekoekenhuis	18.00 - 19.00 (event. 19.30)
	Vertrek Utrecht	20.45 (21.45)
	Aankomst Gorkum	21.50 (22.45)

De kosten zullen niet hoog zijn: de bus kost ca. f 3,50 retour. Verdere kosten zullen uiteraard de consumpties vormen. Aangeraden wordt lunchpakket voor tussen de middag mee te nemen.

WIST JE.....

* dat er een vakature is voor de functie van Pesthuyssloof. Iedereen, die verantwoordelijkheidsbesef en de tijd er voor heeft, kan solliciteren.
* dat in de afgelopen maanden, in sommige kringen het Pesthuys een slechte reputatie heeft gekregen. Laten de verspreiders van deze geruchten zelf eens een kijkje komen nemen in ons verblijfsgebouw, Bagijnenwalstr. 22.
* dat ook in het Pesthuys geldt: Milky Way is favoriet, het bederft de dranklust niet.
* dat er een Caspingioprijs bestaat! Zo ja, dan ben je zeker al hard aan het werken aan je inzending, zo niet lees dan SC 1, blz. 7 nog eens (er is een bende geld mee te verdienen!).
* dat de werkgroep buitenonderzoek een dagelijks bestuur heeft. Hierin hebben zitting genomen: Klaas de Boer (voorzitter), Luuk de Bok (sekretaris), Frits Ton, Henry Vefschoor en Bert Stamkot (afgv.van het bestuur). Hopeheeft dit tot gevolg dat deze werkgroep weer eens geaktiveerd wordt (zie ook de kolom buitenonderzoek verderop).
* dat er maar bar weinig gebruik gemaakt wordt van de bibliotheek. Douwe de Vries (Kl. Haarsekade 73) wacht vol spanning op belangstellenden. Bij hem kan je nadere informaties en een komplete boekenlijst krijgen.
* dat enkele bestuursleden maar weinig tijd hebben voor de afdeling (dit volgens insiders). Hopelijk hebben ze na de vakantie meer tijd, en kunnen ze dan hun (beste?) krachten aan de afdeling geven.

AFDELINGSAKTIVITEITEN

PESTHUYS PRAATAVONDEN

(van diverse medewerkers)

Op het ogenblik zijn reeds twee praatavonden gehouden. Het blijkt dat deze PP's)Pesthuys-Praatavonden) wel in een behoefte voorzien, gezien het redelijke aantal deelnemers.
De eerste PP, welke op vrijdag 12 mei werd georganiseerd, handelde over de de Derde Wereld problematiek. Er werd een zgn. SHIT-film vertoond, gemaakt door het team van Achter het Nieuws. Zij verschafte de kijkers veel duidelijke en noodzakelijke informatie, die ofschoon de film al van iets oudere datum is, nog steeds essentieel is.
Na afloop van de filmwerd er onderling nog driftig gediskussieerd, van een gemeenschappelijke diskussie was helaas geen sprake, terwijl ook het eigenlijke onderwerp: geschiedenis en derde wereld, in feite onbesproken bleef. Dit houden we dan nog tegoed!

Op vrijdagavond 9 juni werd de tweede praatavond al gehouden. Ditmaal was het onderwerp: kerk en geschiedenis.
Na een summiere inleiding, doordat de eigenlijke spreker verhinderd was moesten we genoegen nemen met een persoon die minder op de hoogte was van deze zaken, werd er heftig gediskussieerd door een aantal aanwezigen. Het aantal aanwezigen viel echter tegen,doordat er geen konvo's verstuurd waren. Niettegenstaande dat duurde de diskussie tot laat in de avond.
Opvallend was dat zowel bij de eerste, als de tweede praatavond de sprekers het op het laatste nippertje lieten afweten. Hopelijk gebeurt dit op de volgende praatavonden niet meer.

*** O ***

VERSLAG AKTIVITEITEN

Puzzeltochte

Ope2eePinksterdag had het Pesthuys de vlag uitgestoken ter gelegenheid van een puzeeltocht door de binnestad. De weergoden waren ons gunstig ge-stemd, de kontroleposten waren bezet en het wachten was op de deelnmers, ... die niet kwamen. Slechts een handjevol mensen heeft deze mooie wandeltocht gemaakt, zij waren ererg enthousiast over. Als ere nu nog mensen zijn die deze tocht alsnog wil-lene maken, kunnen ze het deelnameformulier bij een van deebestuursleden afhalen (tegen betaling van f 1,--).

eFondueavondee

Opezaterdagavond 27 mei was het Pesthuys getransformeerd ineeen gezelli-gee eettent. Ongeveer 15 leden hadden ziche rond de fonduepot geschaard, en lieten het zich goed smaken. Tijdens deze " schranspartij" werden ere dia's e vertoond vanedee werkgroep buitenon- e derzoek. Deze serie werd ongeveer vijfmaal vertoond, zodat de aanwezigene deze beelden niet vlug zullen vergeten. Niet alleen na hard werken, maare ook na een overvloedige maaltijd ishete goed rusten, wat dan ookeniet nagelaten werd. De PC (Pesthuyscommis- e sie) verdient alle lof voor deze goed georganiseerde (eerste) avond.e

Propagandaavond

Precies eene jaar na de vorige, bijzonder goed geslaagde, propaganda-avonde in de Rijksscholengemeenschap werd ere weer een propagandaavond ge-houden. Ine tegenstelling tot de vori-ge waren ere nu echter lang niet zoeveele belangstellenden.
Dit kwam misschien ook doordat hete dinsdagavond was. Na de film "Nubie 64"e bekeken te hebben, werden de gebruikelijke propagandadiaseries vertoond. Hierdoor kregen de aanwezigene een duidelijk beeld van zowel dee Hoofdbond als de afdeling. Na afloope wensten toch nog enige activelingene zich te bekeren tot het NJBGdom.e

WIjdschilde

Een nieuw begrip voor Gorinchem, een nieuwe wijk ten oosten van Gorinchem. Hier liggen, net buiten de wallen, ge-deeltelijk onder de dijk, gedeeltelijk onder een sloot en akker, de restanten van wat misschien eens de muren van de Keizerlijke Burcht van de van Arkels zijn geweest.
Enige maanden geleden kwamen in het Pesthuys enige NJBGers bijeen, die het plan hadden deze fundamenten in kaart te gaan brengen. Vol goede moed ging men dan ook de zaterdagmiddag daarop ter plaatse kijken. Door middel van een reeds bestaande kaart, waarop enige van deze fundamentresten ston-den aangegeven, eneook dooremet prik-staven in de bodem te prikken, kwam men al vlug achter de juiste plaats van de resten. Enigeezaterdagen later besloot meneweer te gaan. Dit was de zaterdag, waarop deeschrijver dezes voorehet eerst meedeed. Er werden weere enige boringen gedaan, en meen besloote nu om het werkterrein nauwkeurig ine kaart te brengen. Dit gebeurde deevolgende zaterdagmiddag. Men ramde nu eene zgn. vast punt in de grond, vane waar-uit zou worden gemeten.e
Intussen was ereook een coördinatiecommissie opgericht. Later werd dezee commissie uitgebreid en omgedoopt tote bestuur van de werkgroep. Door dite bestuur werd vastgesteldedat voortaane op elke zaterdagmiddag, bijemooi weer,e naar het werkterrein gegaan zal worden.e
Als jullie dit lezen, zullen ereal weere zaterdagmiddagen zijn geweest, waarope het terrein verder opgemeten en ine kaart gebracht werd.e
Maarehet werkedaar is nog lang niete gereed, dus verwachten we jullie binnekort ook eens in het Wijdschild ome ons te helpen. Tot dan!e

---- Luuk de Bok ----

NB. Zie voor deenamen van de bestuurs-leden van deze werkgroep "Wist je" nr. 5 (van boven).

GORCUMSE WETENSWAARDIGHEDEN

Tentoonstelling "Gorcum voor 400 jaar"

Op 19 juli aanstaande wordt in Dordrecht het feit herdacht, dat 400 jaar geleden de 1e Vrije Statenverga-dering aldaar plaatsvond. In verband hiermee zal Dordrecht van eind juni tot half oktober een scala van herdenkingsfeesten georganiseerd worden.
Op grond van de waardering voor deze historische gebeurtenis, die ook voor Gorcum in het verleden van grote bete-kenis is geweest, is in het Archief-gebouw een historische tentoonstel-ling georganiseerd. Deze tentoonstel-ling getiteld "Gorcum voor 400 jaar" behandelt het tijdvak 1550-1600.
Ereis aandacht geschonken aan de ont-wikkeling van Gorcum, dat in die ja-ren uitgroeide van een klein ommuurd stadje tot een voor die tijd moderne vestingstad, maar ook aan het jaar 1572, toen de watergeuzen de Gorcum-seegeestelijken wegvoerden en op wre-
de wijze in Den Briel om het leven brachten. Ook worden enige belangrij-ke figuren uit de vaderlandse geschie-denis belicht.
Door middel van kaarten, prenten, boekwerken, archiefstukken en voor-werpen wordt een beeld gegeven van Gorcum in de tweede helft van de 16de eeuw.
De tentoonstelling wordt gehouden in het Archiefgebouw, Molenstraat 17, van 14 juni t m 29 juli 1972 een is van maandag t m zaterdag van 14.00- 17.00 uur gratis toegankelijk.
Eenetoelichtende catalogus zal ver-krijgbaar zijn.

Lezing "Gorcum enezijn martelaren"e

Op dinsdag 27 juniewordt door de heer van Peer, voorzitter van de historische Vereniging Oud Gorcum, een lezing gehouden over de Gorcumse martelaren (1572-1972). Deze avond, waarop iedereen welkom is, wordt georganiseerd in samenwerking met de herdenkingscommissie uit de R.K. Parochie in Gorcum.
De lezing wordt gehouden in de foyer van de Nieuwe Doelen en begint om 20.00 uur.e

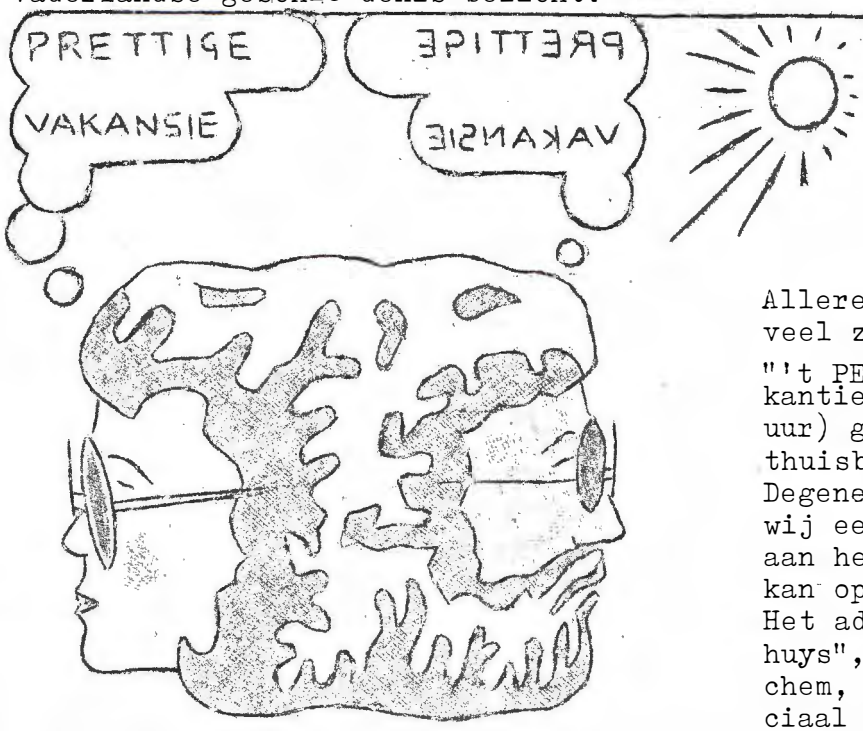

Allereerst eeneprettige vakantie met veel zon.

"'t PESTHUYS" zal gedurende de vakantie opede zaterdagavonden (8-10 uur) geopend blijvene(dit voor de thuisblijvers).
Degenen die op reis gaan verzoeken wij een (ludiske) kaart te sturen aan het Pesthuys. De meest orgine-le kan op eeneprijsje rekenen.
Het adres is: NJBG gebouw "'t Pesthuys", Bagijnenwalstraat 22, Gorinchem, Nederland. We hebben er speciaal hiervoor eenebrievenbus in gemaakt, dus we rekenen op jullie!

Paasreis '72

Hoewel in de Fibula ook een verslag van deze reisegestaan heeft, willen wij toch ook een afdelingslid aan het woord laten.

Om 11 uur vertrokken we onder lei-ding van Claas van Kuilenburg en Ma-rina Brito de Campos naar Limburgs hoofdstad: Maastricht. Na aankomst direkt naar de cellebroederscapel, waar we iets konden drinken. Hierna bezochten we het natuurhistorisch museum, waar we eenegeologische uitleg kregen over het ontstaan van de St. Piëtersberg . Na een blik geworpen te hebben op de St.eServaaskerk (niet letterlijk bedoeld), gingen we naar Sittard, waar we de nacht doorbrachten.
Na een rustige nacht vertrokken we al vroeg naar Aken, waarewe een rondleiding door de Dom kregen, de Kerkelijke schatkamer en het stadhuis bezochten.
Na het verorberen van de lunch, gingen we naar Huy in België. In deze oudste plaats van Belgiëewerd een plaatselijk café uitgebreidt van binnen bekeken.
Na een "dolle" nacht, naar de smogstad Luik. We kregen een rondleiding dooreeen zekere Reinier Vroomen, die de plaats innam van Claas. De hele dag de plaatselijke bezienswaardigheden bekeken, zoals het prinsbisschoppelijk Palijs uit 1737, het Museum voor Oudheden en de Citadelle. Opgravingen hebben aangetoond dat Luik al in het Neolithicum bewoond was. Vaakewas de stad een middelpunt vane strijd.
Deevolgende dag vertrokken we al vroege naar Tongeren, waar we een rondleiding kregen, die ons langs een romeinse toren (ondergronds) en hete O.L.V. Baseliek voerde. Tongeren werde van oudsher bewoond door de Eburonen, dieena de inval van deeRomeinen tegen hen in opstand kwamen.
Om 1 uur aanvaardden we de terugreis. Na aankomst in Utrecht konden we terugzien op een leuke, gezellige ene plezierige reis naar België en Duitsland, die uitstekend georganiseerd was.

---- Paul de Krey ----

Kampen

Als één der belangrijkste NJBG aktiviteiten ook dit jaar weer de zomerkampen, waarvan alle leden inmiddels een konvokatie in de Fibula hebben gevonden. Erezijn echter enkele wijzigingen in het daarin vermelde programma gekomen. Kamp BURGST gaar nl. nietedoor. Uiteraard heeft de kampsecretaresse voor vervangende kampen gezorgd, te weten:
1.e Kamp HAVELTE,e bij Meppel, gehoudene van 31 juli t/m 12 augustus. Het is voore het eerst dat de NJBG hier haar tentene opslaat; we gaan graven naar eene urnenveld, meer infomatie wordt, evenals bij de andere kampen, verstrekt na opgave tot deelname.e

2.e Kamp SWIFTERBANTein de N.O. polder. Opede bodem van het voormalige IJsselmeer stellen we een onderzoek in naare scheepsresten. Dit kamp wordte ook van 31 juliet/m 12 augustus gehouden.e

Voor de nieuwe leden in het kort de overige kampen: Loevestein,e van 10-15 juli. Een speciaal jongerenkamp, waar nietegegraven zal worden. Toch zullen de deelnemers niet stil hoeven te zitten! Kasteelonderzoek, excursies, lezingen enz. zullen het programma vullen.
Grubbenvorst,e van 17 juli-29 juli. De NJBG blijft hier haar pogingen voortzetten het hele kasteel Grubbenvorst boven de grondete krijgen.
Dorestadevan 17-29ejuli. Reeds vele jaren isemen hier aan het graven om de Romeinse nederzetting geheel bloot te leggen. Er word hier bijzonder veel oudheidkundig materiaal gevonden.
Tot slot Weerseloevan 7 aug-19eaug, eenespeciaal ouderenkamp. Dit jaar wordt gegraven naar het oude kerkje vanehet Stift.
Wie zich nog opewil geven voor één van deze kampen of voor de zomerreis van 1 t/m 7 juli naar Frankrijk, moet dit zo snel mogelijk doen, aangezien deekans anders groot is,e dat je niet meer geplaatst kan worden. Voor verde-re informatie kan je je tot de Kampsecretaresse, Marina Brito de Campos, of tot mij wenden.

+claas van kuilenburg+e

SANERING VAN DE BINNENSTAD II

Bestemmingsplan binnenstad Zuidwest I

Als basis voor het bestaande plan zw I diende het op 14 dec. 1965 door de gemeenteraad vastgestelde struktuurplan voor de binnestad. Het bestemmingsplan zelf werd door de raad op 27 februari 1970 en door gedeputeerde staten op 19 mei 1971 goedgekeurd. Het plan Zw I beslaat het gebied gelegen binnen de omwalling, ten zuiden van de Westwagenstraat en ten westen van de Kruis-, Krijt- en Boerenstraat, terwijl ook de Krab- en Tolsteeg in het plan zijn opgenomen (het gehele plan Zw beslaat alle gronden ten westen van de Lingehaven en ten zuiden van de Hoogstraat).

Volgens het bestemmingsplan zal een kwart van de geplande rondweg door dit gebied komen te lopen en wel via de Pompstraat, Verlengde Pompstraat (waarvan de bebouwing aan de oostzijde zal verdwijnen), langs de wal en over de Krabsteeg (bebouwing aan beide zijden zal verdwijnen), voorlopig tot de Tolsteeg.

Van het uit het eind der 19e- en begin der 20e eeuw daterende (redelijk goede en goedkope) woningbestand zal een groot deel verdwijnen. De woningen aane het Wilhelminaplein moeten plaats maken voor een flatgebouw van 6 hoog, hetzelfde zal geschieden aan de Krabsteeg zuidzijde. Op het terrein gelegen tussen Nieuwstad en Verl. Pompstraat zijn 3 blokken flats geprojecteerd. Ook de bebouwing langs Kriekenstraatje en Schuttersgracht zal volledig verdwijnen en vervangen worden doore flatbouw met aangepaste hoogte.
De bebouwing langs de zuidzijde van dee Westwagenstraat en de westzijde van dee Kruis- en Kruisstraat sluit aan op hete City gebied en behoudt zodoende haare functie. Ook de Hazewindhondestraat ene de Ariën Brandsteeg krijgen een winkelfunctie (loopstraten). De Knipsteeg wordt een expeditiehof. Tussen dee Struisvogelstraat en de Krijtstraat is nog een looppad gepland.e

Van de (weinige) monumenten in dit gebied blijft het Rijkstuighuis aan dee Boerenstraat gehandhaafd.e

De uit 1607 daterende pomp aan de Pompstraat wil men verplaatsen, hiervoor is echter nog geen toestemming verleend. Het bruggetje van het Kriekestraatje over de Schuttersgracht zal verdwijnen. Het is niet te hopen dat de 18e eeuwse brugleuningen hirvan hetzelfde lot beschoren zal zijn als de leuningen van de brug naar de Torenstraat; verkoop aan antiquair! Aan de Molenstraat zullen er nog al wat gevels t.b.v. de rondweg sneuvelen.

Onzeker is nog wat er met het kazerneplein (voorlopig parkeergelegenheid) en met de fabrieksterreinen van de fa. Den Haan (woningbouw?) gaat gebeuren.

Nu zijn er tegen het bestemmingsplan Zw I nogal wat bezwaren naar voren gekomen, m.n. door de bewoners van de desbetreffende wijk, die zich tot de Stichting Binnestad Gorinchem gegroepeerd hebben. In een door hen opgesteld, en van 140 handtekeningen voorzien bezwaarschrift, wordt het plan onaanvaardbaar genoemd en wel om de volgende redenen (Gorc. Courant, 18 mei 1972):

1.eGeen overleg met de bewoners bij het maken van het plan door de gemeentee
2.eHet merendeel der woningen verkeerte in redelijke tot goede staate
3. Er is niet onderzocht in hoeverree de bestaande woningen gerenoveerd kunnen worden.e
4.eEr si niet aan de bewoners gevraagd of zij in andere huizen willen.e
5. Het geheel eigen karakter van dee buurt zal bij uitvoering van het plan geweld worden aangedaan
6. Het blijft de vraag of het wel verstandig is om t.b.v. het verkeer (rondweg) mensen gedurende jaren in onzekerheid te laten omstrent woonomstandigheden. Tevens wordt het nut van eene dergelijke weg betwijfeld
7.eHet bestaan van het bestemmingsplan draagt bij tot verkrotting ene verpaupering van de binnestad: zije ontnemen de bewoners de lust en de wile om hun huis te verbouwen of op te knappen

-- Bert Stamkot --

GORCUMS OMWALLING

In navolging op het artikel in SC II over de Middeleeuwse ommuring van Gorinchem, nu een schrijven over Gorinchem's laatste omwalling, die tot op de dag van vandaag de binnenstad vrijwel geheel omringd.

DOOR BERT STAMKOT

In de 16e eeuw was voor vele steden de aanleg van een nieuwe omwalling i.v.m. de gewijzigde krijgstechnieken, noodzakelijk geworden. Ook in Gorcum werd een nieuw verdedigingsstelsel met vijfhoekige bastions (in Italië rond 1500 ontstaan uit muurtorens) geïntroduceerd.
De ontwerper van de omwalling van Gorcum was Adriaan Anthonisz. (1529-1609), burgemeester van Alkmaar, en sedert 1585 ingenieur der Staten Graeffelyckheydts van Holland was. Hij heeft vele steden en fortificaties in Nederland verbeterd of opnieuw gebouwd (o.a. Enkhuizen).

Alvorens men in Gorinchem tot de aanleg van een nieuwe omwalling kon overgaan, moesten eerst enige voorbereidende werkzaamheden verricht worden:
1. Afbraak van huizen en gebouwen op het voor de vestingwal aangewezen terrein: in 1572 begon men met de afbraak van de toren Wachtendonk bij het kasteel, het ziekenhuis buiten de Laag-Arkelpoort, en de Lazaruskerk buiten de Kanselpoort. Later werden het kasteel de Blauwe Toren, alsmede de Lazarus- en Kanselmolen buiten de Kanselpoort afgebroken (1578).
2. Aanleg van enige versterkingen achter de Kalkhaven en Nieuwstad (1574-1579), die als bescherming dienst moesten gaan doen, gedurende het tijdvak waarin de nieuwe omwalling aangelegd, en de oude ommuring afgebroken zou worden.
3. Afbraak van de oude middeleeuwse ommuring, alsmede het kasteel de Blauwe Toren (zie ook SC 2II, pag.8).

Aanleg nieuwe omwalling

Gestart werd in 1584 met de aanleg van de fortificaties, van de monding der Lingehaven, oostwaarts langs de Timmerwerf tot de plaats van de tgw. Dalempoort. In 1586 werd het gedeelte van de oude Dalemse weg tot de tgw. Vijfde Uitgang (waarvoor de Borchwerf en de Arkelse Toren, gelegen buiten de Oude Burchtpoort, en de laatste restanten van de "Keizerlijke Burcht" zijnde, moesten worden afgebroken), in 1589 het gedeelte van de Oude Dalemse Weg tot de tgw. Dalempoort aangelegd. Hiermee was de verdedigingsgordel in het oostelijk deel der stad gesloten, afgezien van de Dalempoort (1597) en de aanleg van 3 bolwerken (1598).
Ondertussen was men in 1586 ook begonnen met de aanleg van de wal van de Arkelpoort, westwaarts via de (Nieuwe) Kanselpoort (gebouwd in 1587) tot de Blauwe Toren. Hier werd het werk beëindigd met de bemuring van het bolwerk Sandenburch (1599) en de bouw van de Waterpoort (1642). Daarnaast waren er als aansluiting van de waterkeringen (Arkelse Dijk en Wolpherense Dijk) stenen beren gemetseld (resp. 1579 en 1598).

Verbeteringen

In de 17e en 18e eeuw onderging de vesting Gorinchem (onderdeel van de Hollandse Waterlinie) nog enige verbeteringen, met name in het oosten. Hier werden voor de wallen en de stadsgracht nog drie ravelijnen en het glacis aangelegd, de wallen zelf werden verbreed en verhoogd, en kregen in de franse tijd gangenstelsels en kazematten.

De vesting nu

Met name de geografische veranderingen in het noordwesten (ivm de aanleg van kanalen en spoorlijn) en de functieverandering van de vesting (als militaire vesting opgeheven, heeft deze nu alleen nog maar recreatieve en culturele waarde), maakt het noodzakelijk om in de volgende SC (nr.V) nog eens op dit onderwerp terug te komen.

Literatuur

Nederlandse vestingen; C.A. de Bruyn, H.R. Reinders; Fibula-v.Dishoeck 1967
Kroniek van Gorkum; W.F. Emck Wz. 1929

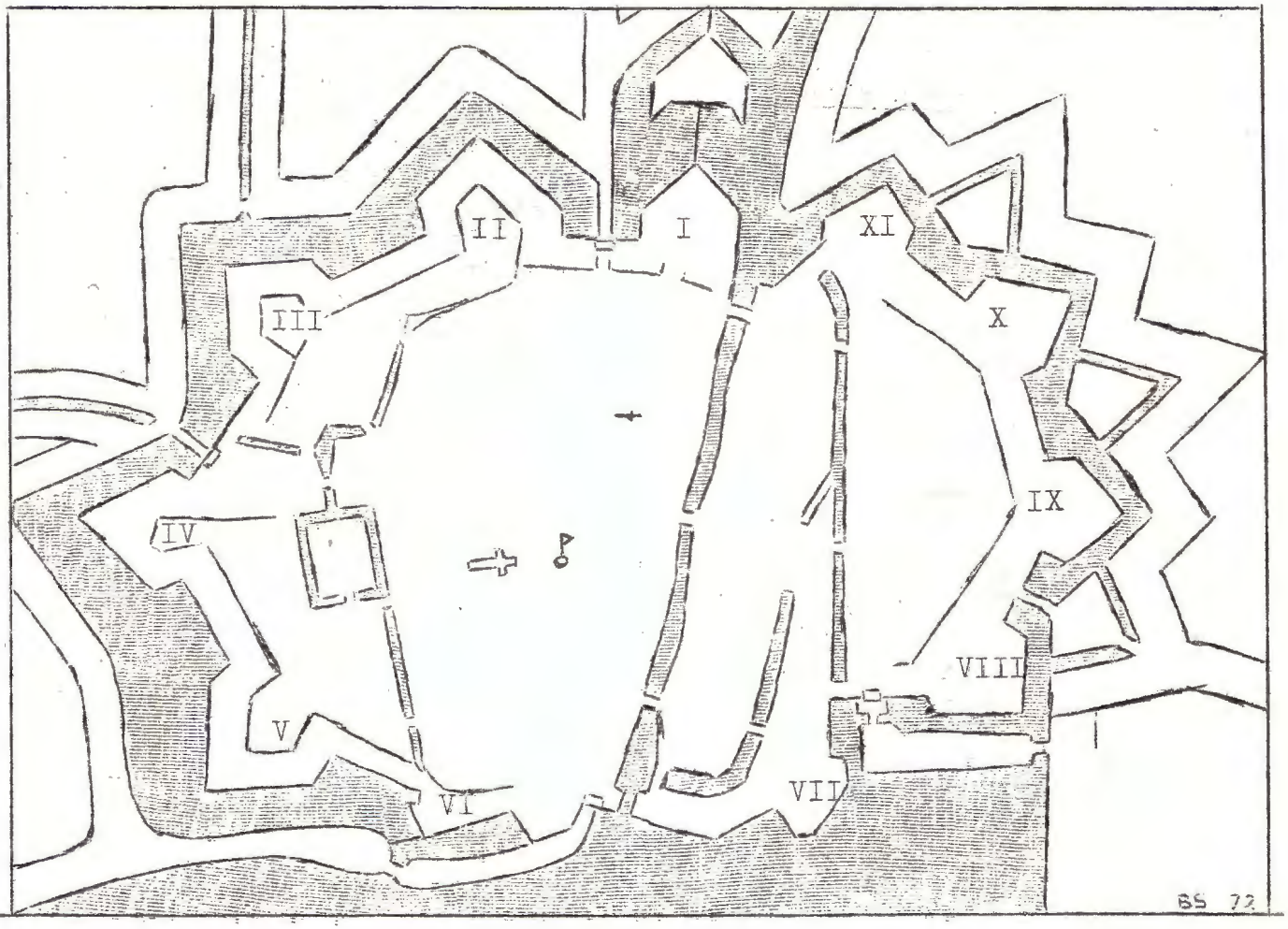

De vesting Gorinchem (in 1813), de op deze kaart aangegeven bastions hebben de volgende benamingen:

I Molenbolwerk
II Schelluinen, vroeger Arkel en Jan Bentisbolwerk
III Hoog Blokland
IV Kerkhofbolwerk
V Moestuinbolwerk, vroeger Wolpheren
VI Pelmolenbolwerk, vroeger Sandenborch
VII Runmolenbolwerk, vroeger Altena
VIII Dalembolwerk
IX Lijnbaanbolwerk (Leerbroek)
X Klein Bolwerk, vroeger
XI Kekum Revolutie- of Galgbolwerk

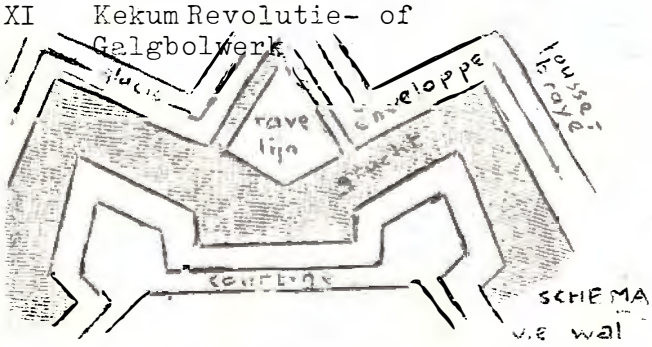

Verklarende woordenlijst

Glacis: geleidelijk naar het veld af-lopende verdedigingswal
Courtine: wal tussen twee bastions
Enveloppe; dekkingswal rondom vesting
Hoofdwal: de doorlopende wal van een vestingwerk
Kazemat: bomvrije ruimte waaruit verdedigend vuur kan worden gegeven.
Monnik: stenen hindernis op vestingbeer
Ravelijn: in de gracht liggend werk ter bescherming van een vestingfront
Talud: helling van een wal
Berm: smalle strook grond aan de voet (buiten) van een vestingwal
Fausse-braye: onderwal, gelegen voor bolwerken en courtines

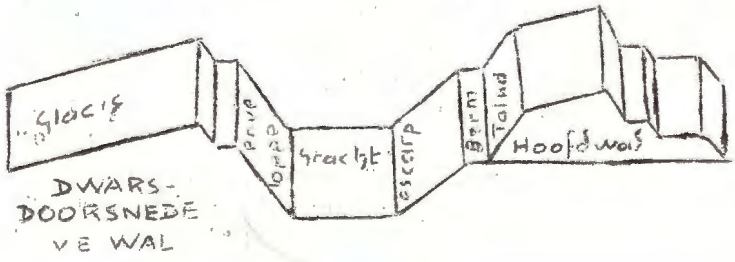

DE MARTELAREN VAN GORCUM

EEN ARTIKEL VAN DE HEER A.J. BUSCH
Archivaris van Gorinchem

Voorgeschiedenis

In 1555 deed Karel V afstand als heer der Nederlanden en een jaar later als koning van Spanje. Zijn zoon Philips volgde hem in deze functies op; een nieuw tijdperk brak aan. Opgehouden door een oorlog met Frankrijk verliet Philips II in 1559 voorgoed de Nederlanden, waar hij het bestuur overliet aan zijn halfzuster Margaretha van Parma als landvoogdes.
De bisschop van Atrecht, Antoine de Perrenot heer van Granvelle, trad als Margaretha's voornaamste raadsman op. Enkele jaren na de in 1559 afgekondigde nieuwe organisatie van de bisdommen kreeg hij het belangrijke aartsbisdom Mechelen toebedeeld. Er werden toen 18 bisdommen ingesteld, waarvan 3 aartsbisdommen. Die reorganisatie zette vooral kwaad bloed bij de hoge adel, omdat voortaan voor een bisschopszetel uitsluitend een doctor in de theologie in aanmerking zou komen. Door deze eis werd de adel in feite uitgeschakeld voor een bisschopsbenoeming, in tegenstelling tot voorheen.
De regering van Philips II wekte grote ontevredenheid door het absolutistische karakter, zonder rekening te houden met de overgeleverde rechten van de onderzaten. De edelen voelden zich gegriefd, omdat zij te weinig bij het bestuur werden betrokken, terwijl vreemdelingen - zoals Granvelle - het voor het zeggen hadden. Devoot katholiek als hij was, was Philips vast besloten de ketterij uit te roeien. Het volk verzette zich tegen de strenge plakkaten en de daaruit voortvloeiende terechtstellingen.
Een verbond van lagere edelen bood in 1566 een smeekschrift aan de landvoogdes aan, waarbij opheffing van de geloofsvervolging werd gevraagd. Bij deze gelegenheid zou de hooggeplaatste Karel van Barlaymont smalend hebben gezegd; "Ce ne sont que des gueux" (bedelaars), waarvan de latere erenaam "geuzen" werd ontleend.
Zo heerste ontevredenheid alom en het verzet tegen het wettige gezag groeide met de dag. De woede van het volk keerde zich vooral tegen de kerk en de priesters, wel wetend daarmee de tegenstander op het meest gevoelige punt te treffen. In 1566 begon in calvinistische haardsteden nabij Doornik de beeldenstorm, welke in noordelijke richting over het land trok.
Om orde op zaken te stellen zond Philips II zijn bekwame veldheer Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van Alva, met een leger van 10.000 man naar de Nederlanden. Hij volgde Margaretha van Parma als landvoogd op. Velen namen de wijk, zoals de stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht, prins Willem van Oranje. Hij zou een leidende rol in het verzet tegen Spanje gaan spelen.
De strenge Alva stelde o.m. de Raad van Beroerten (Bloedraad) in, een bijzondere rechtbank om de deelnemers aan de troebelen te vonnissen. Tot de veroordeelden behoorden maar liefst 42 Gorcumers, onder wie de oud-burgemeester Adriaen van den Heuvel wegens zijn sympathieën voor de nieuwe religie.
Ook de nieuwe belastingmaatregelen verhoogden Alva's populariteit bepaald niet. De spanning steeg, een openlijke strijd van de op revolutie beluste heethoofden leek onvermijdelijk. Gevluchte geuzen, die op zee een zeeroversbestaan leidden onder aanvoering van Willem van der Marck, heer van Lumey, vielen op 1 april 1572 plunderend Den Briel binnen. Zij hielden de stad bezet voor de prins van Oranje. Aan de inneming van Den Briel nam ook Marinus Brandt deel en het was deze persoon, die eind juni 1572 met een aantal schepen en 150 man krijgsvolk voor Gorcum verscheen.

De geuzen bezetten Gorinchem

De plaatselijke vertegenwoordiger van de landsheer, de drossaard Casper Turck, had zich met een 20-tal soldaten verschansd in de Blauwe Toren, het ruim 100 jaar oude kasteel aan de Merwede. Deze hechte burcht moest hij tot het uiterste verdedigen, zoals Alva hem had bevolen kort na de aan val op Loevestein in december 1570 door de Bossche ossenkoper Herman de Ruyter.

Het stadsbestuur daarentegen koos de zijde van denopstandelingen. Bij de Kanselpoort - toen ter hoogte van de Hazewindhondstraat - haalde het volk Marinus Brandt en zijn woeste horden binnen Gorcums muren. De geestelijken uit de stad en ook burgers hadden bijtijds een toevlucht gezocht in de Blauwe Toren. De drossaard was met de weinige manschappen die hem ten dienste stonden nauwelijks in staat de burcht tegen denovermacht te verdedi-gen. Op vrijdag 27 juni 1572 viel de Blauwe Toren in handen van Marinus Brandt.

De toegezegde aftocht voor allen bleek een loze belofte. Wel kwamen uiteindelijk de meeste burgers vrij, maar de geestelijken onder hen wachtte een verschrikkelijk lot. In de Blauwe Toren werden ze aan wrede mishandelin-gen blootgesteld, waarbij vooral de gardiaan Claes Pieck en de pastoor Claes van Poppel het moesten ontgelden. Ter plaatse zou de reeds genoemde oud-burgemeester Adriaen van den Heuvel tegenwoordig zijn geweest. Enkele gevangenen kregen op voorspraak van invloedrijke personen de vrijheid of zagen zich vrijgekocht. De overgeblevenen werden meer dan een volle week in de Blauwe Toren gevangen gehouden. In die periode werd de pas-toor van Hoornaar, die in Gorcum door de geuzen gevangen was genomen, bij hen gevoegd.

In dennacht van 5 op 6 juli werden 19 geestelijken met een schip uit Gorcum weggevoerd, Via Dordrecht ging de tocht naar Den Briel, waar ze in de gevangenis nog enige lotgenoten aan-troffen.
Intussen was de als verdraagzaam be-kend staande prins van Oranje inge-licht over de weinig verheffende tone-len, welke zich in Gorcum hadden af-gespeeld. Hij gebood onmiddelijk alle geestelijken ongemoeid te laten. Marinus Brandt liet vanuit Gorcum een afschrift van het prinselijk bevel naar Lumey in Den Briel overbrengen, maar dat viel allesbehalve in goede aarde. Lumey negeerde het volkomen, want het was immers slechts een af-schrift en dan nog wel van die eenvou-dige Brandt.

Na een martelgang van 12 dagen begonnen de gevangenen in de vroege uren van woensdag 9 juli 1572 aan hun laatste tocht. Doel was het verwoes- te klooster Te Rugge buiten Den Briel. Aan denbalken van de nabij gelegen turfschuur werden de 17 priesters en 2 broeders lafhartig opgehangen om wille van hun standvastigheid in het geloof; verloochening van de paus zou hun redding hebben betekend, zoals eni-gen met de dood voor ogen uiteindelijk deden. De geuzen, helden van het eer-
ste uurn der vrijheid,n gedroegenn zich hiern beslistn nietn alsn helden.n Helaas eistnelkenrevolutienhaarnslachtoffers.

Hier volgen de niet-gelatiniseerde namen van hen, die het leven lieten in de Brielse turfschuur:
Claes Pieck, gebordiaan van het minderbroederklooster in de Arkel-straat, bijna 38 jaar;
Jercen van Weert, franciscaan, ondergardiaan, ongeveer 50 jaar; n
Lenaert van Vechel, pastoor van de St.n Maartenskerk in Gorcum, ongeveer 45 jaar;n
Nicasius van Heeze, franciscaan, ongeveern50 jaar;
Claes van Poppel, pastoor in Gorcum, 40 jaar;
Govaert van Mervel, franciscaan, koster van het klooster in de Arkel-straat, ongeveer 60 jaar;
Willehad de Deen, franciscaan, ongeveer 90 jaar;
Dirck van Emden, franciscaan, rector van het Agnietenklooster in Gorcum, ruim 70 jaar;
Antoon van Weert, franciscaan, bijna 50 jaar;
François Roy, franciscaan, omgeveer 23 jaar;
Antoon van Hoornaer, franciscaan;
Pieter van Assche, franciscaan lekebroeder, ruim 40 jaar;
Cornelis van Wijk, franciscaner lekebroeder, ongeveer 25 (?) jaar;
Jan Lenaertsz. van Oosterwijk, rector van het Begijnhof in de Haarstraat, bijna 70 jaar;
Govaert van Duynen, geboren te Gorcum, priester, ongeveer 70 jaar;
Jan van Keulen, dominicaan, pastoor van Hoornaar;

Adriaen van Hilvarenbeek, norbertijn, pastoor van Monster, ongeveer (?) 44 jaar;

Jacob Lacops, norbertijn, ruim 30 jaar; Andries Woutersz., pastoor van Heinenoord, ongeveer 30 jaar.

Op deze afbeelding is voorgesteld hoe de 19 martelaren Te Deum zingend naar de galg gingen. Een wrede plaat uit een wrede tijd.

Uit: H.F. van Peer - Gezicht op Gorcum blz. 50

Middendeel van een plaat van een ombekende tekenaar - De heilige martelaren van Gorinchem - 1572

De volgende nacht werden de lichamen begraven en op het graf van deze martelaren zouden wonderbloemen zijn ontsproten.
In 1615 gelukte het aan 2 franciscanen de stoffelijke resten van de martelaren te vinden. Zij voerden de relikwieën naar hun klooster in Gent. In 1937 vond de overbrenging plaats naar de kerk in de Haarstraat te Gorcum, waar zij thans nog rusten, gesloten in een reliekschrijn.
De archieven uit die tijd bevatten bijna geen gegevens over deze ongetwijfeld zwarte bladzijde uit de vaderlandse geschiedenis. Slechts dee aanwezigheid van Marinus Brandt mete zijn troepen in Gorcum valt op tee maken uit de stadsrekening van 1572/73.

De gebeurtenissen rond de martelarene van Gorcum zijn in 1603 te boek gesteld door Willem van Est, die hete verhaal tot in details van zijn broer Rutger had vernomen. Het kwame uit een betrouwbare bron, want Rutger van Est was aanwezig geweest ine de Blauwe Toren, toen de geestelijkene er gevangen zaten.e

Deze ooggetuige en neef van Claes Pieck had hen van zeer nabij meegemaakt.
In het huidige Gorinchem herinnert weinig aan de martelaren van 400 jaar geleden. Slechts de naam van de gardiaan van het minderbroederklooster in de Arkelstraat Claes oftewel Nicolaas Pieck is bij raadsbesluit van 23 december 1959 verbonden aan een straat nabij de Nieuwe Hoven. Aan dezelfde persoon en zijn medeslachtoffers is de R.K.parochie in de Haarstraat toegewijd. In het kerkgebouw houden 10 gebrandschilderde ramen de herinnering aan even zoveel martelaren, die in nauwe relatie tot Gorcum stonden, levend.

In de loop der eeuwen zagen heel wat boeken over de Gorcumse martelaren het licht. Het bovenstaande is slechts een zeer summier overzicht van de gebeurtenissen in 1572. Wie geïnteresseerd is moet maar eens in de literatuur duiken. Vooral het populaire boekje uit de Zonnewijzerserie van het Spectrum door D. de Lange: "De Martelaren van Gorcum" is aan te bevelen.

- - 0 - -

GORCUMS ontstaan en ouderdom 2

Zoals van Gogh al terecht heeft opgemerkt, werd de Heerlijkheid Wolferen niet vóór 1224 gekocht. Dit blijkt zeer duidelijk uit de al genoemde oorkonde van Floris IV, waarin de inwoners van Gorinchem, lieden van Berel (=Benthem) worden genoemd. Het is echter onzeker of de koop vóór 1227 heeft plaats gehad, daar Jan IX zijn zoon de koop van Wolferen nog tijdens zijn leven aanried, wat niet bewijst, dat Jan X het vóór de dood van zijn vader, in 1227, gekocht heeft. Hij kan het namelijk ook gekocht hebben, nadat hij zijn vader was opgevolgd, dus nà 1227.
Cornelis van Zomeren geeft een enigszins afwijkende mening hierover in zijn "Beschrijvinghe der stadt Gorinchem ende landen van Arkel", waarin hij schrijft: "Deze Heer Jan van Arkel kocht met hulp van zijn vader en zijn schoonvader de Heerlijkheid Wolferen".
Als Jan X de Heerlijkheid Wolferen nà 1227 gekocht heeft, zal hij wel niet veel tijd hebben gehad om de stad te stichten, daar hij slechts 7 jaar regeerde en ook nog aan een kruistocht tegen de Stadingers deelnam. Nu is het mogelijk dat Jan XI, bijgenaamd "de Sterke", niet alleen de stad gebouwd heeft, doch haar ook gesticht heeft, bijvoorbeeld kort na 1234. Nu komt dus het jaar 1236, dat door de "Grote kroniek van Holland" als stichtingsjaar wordt gegeven, als het werkelijke stichtingsjaar in aanmerking. De kansen voor dit jaar stijgen nog meer, daar van Zomeren van "hulp" spreekt. Kan dit geen financiële hulp zijn geweest? Als dit zo is, kan de koop ook na 1227 hebben plaats gehad. En wie zegt, dat Jan X Wolferen werkelijk direct na de koop in bezit heeft gekregen, wat voor de stichting zo belangrijk is.
Zelfs als de koop vóór 1227 werd gesloten, kan Jan X Wolferen pas nà 1227 in bezit hebben gekregen. En als de koop voor 1227 gesloten werd en Jan X Wolferen voor 1227 in bezit kreeg, wie zegt dan dat hij met de stichting totn na de dood van zijn vader heeft gewacht?

Nu stijgen de kansen voor het jaar 1225 of daaromtrent. Het blijkt dus moeilijk te zijn om een juiste datum voor de stichting der stad te vinden.

Stad of Dorp

Van Gogh zegt over de omwalling van plaatsen in het algemeen:
"Van ommuring kan zelfs niet met zekerheid gesproken worden, omdat behalve voor de kerk en de burcht in die tijd nog zeer weinig stenen bij de bouw werden gebruikt. Meestal was de stad naar buiten beschermd door aarden wallen, waartegen een stevig plankier werd aangebracht en op deze wallen was, zo hier en daar, een stenen schiettoren gebouwd. Voor huizenbouw bezigde men in de dertiende eeuw evenmin veel stenen. Met uitzondering van een enkele woning van een koopman of een, binnen de stad wonende edelman, waren de lage huizen getimmerd uit ruwe planken en gedekt met daken van riet of stro, zodat elk ogenblik gevaar voor brand ontstond, en zonder regelmaat als deze huizen stonden, kon men ook niet spreken van straten, volgens het begrip, dat wij tegenwoordig aan zulke stadspaden hechten, daar deze door de stad lopende wegen of paden nog niet geplaveid waren. Verscheidene huizen, die der landbouwende bevolking in hoofdzaak, waren omgeven door bouwland en boomgaard, schuren en mesthopen, varkenskotten en eendenpoelen; van een riolering was men nog niet op de hoogte, faecaliën en onreinheden moesten hun weg zoeken of vergaarden zich in kuilen en sloten. Varkens, geiten, kippenn, eenden, enz. waren nog heel gewone verschijningen in de straat"
(Van Arkels Oude Veste: blz. 118).
Van Gogh zegt hierbij, dat het in Gorinchem wel niet veel beter zal zijn geweest. Maar hierbij komt ook dat het beeld van Gorinchem vóór de omwalling, hier wel niet veel van verschild zal hebben.
Van der Donk meent, dat de eigenlijke omwalling pas veel later, waarschijnlijk in het laatste kwartaal van de 13e eeuw, haar definitief beslag heeft gekregen.

Het moderne criterium van een stad kan moeilijk op een middeleeuwse stad worden toegepast. Voor een middeleeuwse stad kan het best het middeleeuwse criterium gebruikt worden. Van Gogh gebruikte het criterium van de stadsomwalling, terwijl de middeleeuwer het criterium van het stadsrecht gebruikte. Het ergste is echter, dat van Gogh zelf zegt, dat het criterium van het stadsrecht, het, volgens middeleeuwse begrippen, enige juiste criterium is. Op blz. 120 van "Van Arkels Oudee Veste" omschrijft Van Gogh zelf hete "Communaal Charter" of de stadsbriefe als het stuk, waarin de verhouding tussen Heer en stad geregeld werd ene dat in die tijd aan een plaats eerste de sanctie van stad gaf.
De conclusie is: Van Gogh gebruikte het jaar 1230 als stichtingsjaar, terwijl dit zeer onzeker is en de omwalling der stad moeilijk als de datum van stichting gebruikt kan worden. Gorinchem werd volgens dit middeleeuwse criterium pas veel later een stad, want in de oorkonde van Floris V aan de lieden van Gorichem staat in het Latijn, dat hen dezelfde tolvrijheid wordt verleend, welke zijenu genieten, ook indien het dorp (si villam praedictam) ten gevolge van een overstroming of een dijkdoorbraak naar elders zou moeten worden verlegd. Gorinchem wordt hier niet met de Latijnse naam "oppidum" of "civitas" (= stad, plaats met stadsrecht), maar slechts met villa (= dorp, plaats zonder stadsrecht) aangeduid. Dit wijst erop, dat Gorinchem op de datum van de oorkonde (23 februari 1281) nog geen stadsrecht had en dus nog geen stad was. Van Gogh vertaalde "villa" dan ook voorzichtig met "plaats", terwijl hij op blz. 122, hetzelfde "villa" met stad vertaalde.
Ook W.F. Emck schrijft in zijn "Kroniek van Gorinchem", ongeveer hetzelfde als van Gogh, daar hij veel gebruik maakte van Van Gogh's "Van Arkels oude Veste".
Evenals Van Gogh zit Emck te veel vast aan de term "Arkels Veste", daar Gorinchem niet alleen Arkels is geweest, doch ook Benthems en het heeft misschien nog wel meer "heren" gehad.

Het middeleeuwse stadsbegrip

In het oud-Nederlandse recht en in de middeleeuwse samenleving is de stad een rechtsbegrip. Juridisch komt een stad tot standdoor het verlenen van het stadsrecht in een stadbrief of privilege, dat in de vroege middeleeuwen verleend werd door de koning of de keizer, later door de landheer.
Het best begrijpen we de betekenis van het stadsrecht, door een plaats vóór en nà het verlenen of erkennen van het stadsrecht te bekijken.
Vóór een plaats in juridische zin stad is, maakt zij deel uit van de laagste gezagskring, in Holland: het schout-ambacht, en valt daarmede onder de hiërarchiesch daarop volgende gezagskring, in Holland: het baljuwschap, in welks gebied het schout-ambacht met de plaats gelegen is. Aan het recht, in die gezagskringen geldend, zijn de bewoners van de plaats nu nog gebonden. Hier dus aan schout en schepenen van het schout-ambacht voor kleinere vergrijpen en aan de baljuw en zijn mannen voor grotere vergrijpen. De plaats heeft dus géén eigen recht, géén eigen rechter en géén eigen wetgeving, ook niet als de plaats, door ommuring of omwalling, het uiterlijk heeft van een stad.
Als een plaats nu van de landheer, uit kracht van zijn souvereine macht, het stadsrecht heeft verkregen, is haar positie geheel anders. Zij is nu gelicht uit de gezagskring, waarvan het vroeger deel uitmaakte. Zij behoort niet meer tot het schout-ambacht en krijgt vand de landheer haar eigen schout en schepenen.

zie verder pag. 15

COPY

voor SC V graag binnen voor 10 september.
SC IV verschijnt iets later dan gewoonlijk, nl. eind augustus.

Zij heeft nu haar eigen recht, rechtspraak en uitvoerend gezag.
Haar eigen recht wijkt af van het algemeen landrecht. De stadheeft nu rechtsnormen, die haar onderscheiden van het platteland. Het algemeen landrecht was op de eisen van landbouw en veeteelt ingesteld. Het stadsrecht was echter aangepast aan de eisen van de handel, scheepvaart en industrie. Zo past de ontwikkeling van het stadsrecht in de evenwijdig lopende ontwikkeling van de economie van de middeleeuwen.
Haar eigen rechtspleging. Ook dit wij wijkt af van het landsrecht. De stad krijgt nu haar eigen rechters. In het begin werden de grotere vergrijpen nog wel door de baljuw berecht, doch ook dit verdween. Zo was de stad geheel onafhankelijk geworden van het schoutambacht en de baljuw.
Haar eigen wetgeving was vaak aan het stadsrecht verbonden. Deze wetgeving gold in zoverre de landsheer het in de stadsbrief had aangeduid en ging dus niet boven de wetgeving van de landsheer uit. De stadsbrief werd bij de eerste steden door de landsheer opgesteld, maar later namen de nieuwe steden de stadsbrief van een al bestaande stad over. Zo'n nieuwe stad werd dan een dochterstad genoemd van de al bestaande stad.

Zo waren er zeer veel steden, die hethetzelfdestadrecht hadden. Al deze steden bij elkaar werden een stedenfiliatie genoemd.
Een landsheer kon een stad ook nog andere privileges verlenen. Bijvoorbeeld het recht tot het houden van jaar- en weekmarkten, het recht van waag, het recht van accijnsheffing, het recht van ommuring of omwalling. Al deze rechten waren niet nodig, noch voldoende om eenplaats stad te doen zijn. Vroeger nam men vaak het laatst genoemde recht als criterium voor hetstadzijn. Dit deden ook Van Goch en Emck, terwijl dit toch onjuist was. Niet aan iedere stad is het recht van ommuring of omwalling gegeven, terwijl dit recht ook wel aan niet-steden werd gegeven. Zo waren er ommuurde niet-steden en niet-ommuurde steden.

In het volgende nummer (SCV) zal het Gorcumse stadsrecht en Gorcums ouderdom besproken worden.

- Luuk de Bok -

Advertentie

Unieke aanbieding.....

voor leden en donateurs. Neem nu de kans waar om je Fibulaserie aan te vullen of compleet te maken.

Fibula jaargang 1 t/m 5	(19 nummers)	f 6,50
Fibula jaargang 6 t/m 9	(18 nummers)	f 6,50
Fibula jaargang 1 t/m 9	(37 nummers)	f 13,00
Fibula jaargang 10 t/m 12	(14 nummers)	f 10,00

Losse nummers:

Jaargang 1 t/m 9 per stuk	f 0,40
Jaargang 10 t/m 11 per stuk	f 1,00
Jaargang 12 t/m 13 per stuk	f 1,50

Alle prijzen zijn inclusief portokosten.
Bestelling van bovengenoemde artikelen uitsluitend door storting of overschrijving van het verschuldigde bedrag op postgiro 51 01 64 t.n.v. de uitgever van de N.J.B.G., Postbus 378, Utrecht, met vermelding van het gewenste.

- Hemmy Clevis, Hoofdredakteur F.

WOUDRICHEM 3

Inehet vorige nummer heb ik vele bewijsgrondeneaangevoerd tegen het bestaan van een kasteel ineWoudrichem, toch is er een kasteel geweest.

Op twee plaatsen zijn er aantekeningen over gevonden. De eerste isevan 12 febr. 1415. Hierin gelastte de graaf Jan van Langerak, drossard vanehet land van Altena goed op zijn huis en slotein Woudrichem te passen.
De tweede dateert van 20 nov. 1417, op welke datum Jacoba van Beyeren heer Willem van Horne als kastelein aanstelde. Uit deze beide aantekeningen blijkt duidelijk dat wij te doen hebben met eenekasteel, toebehorende aan de graven van Holland.
Het is zeker dat het niet voor 1332 gebouwd kan zijn, immers voor die tijd hadden de graven in Woudrichem inehet geheel niets teemaken.

Wasehetetolhuis hetekasteel?

Ine3154 deden voorehet eerst grafelijke ambtenarenein de plaatsehun intrede. In dat jaar nl. werd de grafelijke tol, die tot op dat ogenblik teeNiemandsvriend (ten w. van Sliedrecht) geheven werd, naar Woudrichem verlegd. Er moet toen ook wel eenetolhuis gebouwd zijn, waarin dee"besiener" zijn funktie uitoefende en dat uit de aard der zaak aan de graafetoebehoorde. Het schijnt nu niet te gewaagd te veronderstellen, dat dit oude huis ± 1414 door graaf Willem VI door een nieuwevervangen werd. Immers Gouthoeven deelt mee, dat de stad in 1405 door aanhangers vaneJan van Arkel werd geplunderd en verbrand, na-dat zij eerst de tollenaar haddeneo- verrompeld. Het tolhuis zal dusehier, zoals ook elders, enigszins het karak-ter vaneeen sterkte gehad hebben en, met de stad, zal het door de Arkelsen verbrand zijn. Het nieuwe tolhuis, dat hierdoor nodig gewordenwwas, e zal natuurlijk ookeeen versterkt gebouw geweest zijn. Het ise zelfs mogelijk, dat graaf Willem, sindse 1387 heer van Altena, een gedeelte vane het nieuwe huis tot een voor hem geschikt verblijf heeft doen inrichten.e Hij kan hieraan behoefte gehad hebbene

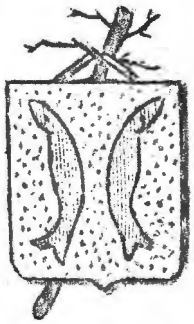

omdat het slot Altena in het jaar 1393 in een beleg door Hertog Albrecht- het was in de tijd dat vader en zoon met elkaar in conflict waren n.a.v. de de moord op Aleid van Poelgeest - grotendeels verwoest was.
Het is een dergelijk tolhuis, tevens grafelijke woning, waaraan wij hebben te denken, wanneer wij van een slot te Woudrichem lezen.
Voor deze opvatting pleit nog, dat ook te Gorinchem het tolhuis met het daar in de jaren 1412 tot 1418 gebouwde kasteel verbonden was. In 1420 verdween de tol weer uit Woudrichem, hij werd naar Gorinchem verlegd.
Drie jaar tevoren was de heerlijkheid Altena weer van de grafelijkheid gescheiden, de heren van Horne waren in het bezit van hun erfgoed teruggekeerd. Waarom zouden de graven van Holland hun Woudrichemse huis nu nog langer aanhouden?
Op 1 juni 1432 schonk gravin Jacoba het voormalige tolhuis aan Floris van Kijfhoek, die het reeds 6 jaren later verkocht aan Tielmar van den Campe. Op 25 april 1444 vinden wij Dirk van Oosterzeel als eigenaar.
In de akte van die datum, waarbij het huis verkocht werd aan Roelof van Lent, wordt het omschreven als:"die husinghe ende die hofstat, ghelegen binnen Woudrichem, daer men die grote tolle in plach te houden ende te bewaren".
Daar wij deze drie transportbrieven in het archief van Altena aantreffen, is het oude tolhuis blijkbaar later aan de heren van Horne gekomen, die daar hun intrek zullen hebben genomen wanneer zij in Woudrichem vertoefden.
Nog in de 19e eeuw bevond zich te Woudrichem een toren, welke bekend stond als de hoftoren. Schutjes deelt mee, dat er in het begin van die eeuw

in het westelijk gedeelte der stad nog overblijfselen van een kasteel bekend waren onder de naam van "het slotje". Zeer waarschijnlijk mogen wij dit "slotje" en de hoftoren met elkaar identificeren. Deze in 1852 afgebroken hoftoren moet het laatste overblijfsel van het kasteeltolhuis zijn geweest. Immers ook van de hoftoren wordt medegedeeld, dat hij vlak bij de Waterpoort stond.
Met het bovenstaande is aangetoond dat Woudrichem zijn ontstaan niet te danken heeft gehad aan een kasteel. Ook later hebben de heren van Altena er daar geen gebouwd.

Woudrichem, marktstad voor het land van Altena

Woudrichem was geen kasteelstad, het was een rivierstad, een plaats van vissers en landbouwers. Door zijn natuurlijke ligging was het echter voorbestemd iets meer te worden dan de omliggende dorpen. Daar kwamen de boeren uit de omgeving, om hun produkten te verkopen, de vissers met hun zalm en elft en kooplieden uit Dordrecht en andere grote Hollandse steden met hun koopwaren.
Wijn, hout en steenkolen werden aangevoerd door de schepen, die vanuit den vreemde de rivier kwamen afzakken. Woudrichem werd de marktplaats voor het land van Altena.
Reeds zeer vroeg vinden wij hiervan de bewijzen: op 28 maart 1283 gaf Floris Veaan heer Willem van Horne, dat de "op idoni" van Woudrichem op bepaalde dagen tolvrij zouden zijn te Niemandsvriend en dat kooplieden van Delft, Dordrecht en Zierikzee geen tol zouden behoeven te betalen van de lakenę die zij naar de markten van Woudrichem en Giessen brachten. "Op idani" hebben wij te vertalen door "poorters". Woudrichem was in die tijden een "pport", in het Latijn "portus", een open marktplaats. Met het Latijnse porto heeft het Hollandse poort niets te maken; muren en poorten had Woudrichem toen nog niet. Grachten bezat het echter wel. Ook in zijn bestuur onderscheidde de "poort" zich van van dorpen. In het jaar 1290 bestond het bestuur van Woudrichem uit schout en schepenen, en in 1305 uit rechter (schout), schepenen en raad, terwijl nog in de 16e eeuw de dorpen en rechter en heemraden hadden. Het in Woudrichem toegepaste recht zal in die tijd vermoedelijk nog geheel gelijk geweest zijn aan het op het platteland van Altena gebruikelijke.

In 1356 gaf Willem van Horne, de vijfde van die naam, aan zijn poorters van Woudrichem een handvest. Toeneming van de handel zal veroorzaakt hebben, dat men behoefte was gaan voelen aan een dergelijk handvest.

In SC V zal het laatste deel van deze serie gepubliceerd worden.

- Teo Cornet -

STREEK VARIA

De Streekstichting heeft het eerste deeltje van "Onze Streekhistorie" in een beperkte oplaag laten herdrukken. Voor degenen, die dit boekje niet willen kopen maar wel willen inzien, raad ik aan eens onze bibliotheek te raadplegen. Deel II van deze serie bevat artikelen over de reformatie in onze streek en Buren en Leerdam.
Tegen het einde van het jaar komt deel 3 waarschijnlijk uit. De boekjes kosten f 3,-- p.s. en zijn verkrijgbaar aan de Nic. Piekstr. 19 te Gorkum

In Woudrichem zijn enige tijd geleden 2 acties gestart t.b.v. de plaatselijke geschiedenis. Allereerst wil men genoeg geld verzamelen om 6 onderstellen te laten maken voor de 6 antieke ijzeren kanonslopen die Woudrichem nog rijk is.
Een andere actie van de Woudrichemse VVV heet "het museum van Janus" met het doel historische objekten betreffende de riviervisserij te verzamelen. Het museum zelf zal waarschijnlijk in de galerie onder de toren worden ingericht.

De Verenigde Oostindische Compagnie

Na de tocht van de Houtman werden steeds meer compagniën in het leven geroepen. Deze beconcurreerden elkaar zo, dat besloten werd één grote compagnie te stichten: de Verenigde Oostindische compagnie.
Door toedoen van Oldenbarnevelt werd in 1602 de V.O.C. opgericht en deze compagnie kreeg het monopolie van handel op Indië. Het bestuur in Nederland werd door de Heren XVII gevormd, in Java door de Gouveneur-generaal.
De eerste gouveneur-generaal, Jan Pietersz. Coen, veroverde in 1619 Jacat-ra voor de V.O.C. door de Engelsen te verslaan. Op de puinhopen van Jacatra bouwde hij een nieuwe stad: Batavia.
Deze stad heeft veel belegeringen van de inlanders doorstaan. Pas in 1646 heeft de V.O.C. vrede gesloten met de inlanders.
Behalve in Indië had de V.O.C. ook handelsfactorijen op Ceylon, in Bengalen en op het kleine Japanse eiland Decima.
De manier waarop de V.O.C., ondanks de lage gages, toch aan manschappen kwam, was niet zo netjes. Buitenlanders, waaronder veel Duitsers, vielen vaak in handen van de zogenaamde ronselaars. Deze personen lieten hen in dronkenschap een kruisje zetten, waardoor ze zich vaak verplichtten om twee jaar of meer voor de ronselaars te werken. Bovendien hielden deze de aanstaande matrozen bij zich thuis vast en brachten ze vervolgens, soms wel met zestig tegelijk,naar het Oost-Indië huis. In dit huis kregen de ronselaars een schuldbrief van ongeveer f 200,-- per man. De geronselde matroos kreeg hier een kist met linnengoed.
De ronselaar kreeg zijn geld pas als men berichtte, dat de man in Indië was aangekomen.
Door de schuldbrieven of celen ontstond de naam "ceelverkoper", waar men zielverkoper van maakte.

Aan boord was de toestand voor de matrozen bijzonder slecht. De chirurgijn had wel een examen afgelegd, maar dat stelde weinig voor. De provoost, de vertegenwoordiger van het recht was soms zelf een oproerkraaier. De straffen, die een provoost kon opleggen, kostten vaak een bemanningslid het leven. Bij kielhalen kon jestikken of je schedel kon tegen de kiel verpletterd worden. Het eten was slecht, mede door het bedrog van de leveranciers. Het drinkwater was zo vies, dat men er eerst een gloeiend ijzer in stak om de stank te verminderen, en het daarna zeefde door een doek, omdat het krioelde van de organismen.
Het eenzijdige voedsel was er de schuld van dat ± 14% van de bemanning onderweg aan scheurbuik stierf.
Corruptie, in die tijd normaal, kwam ook bij de V.O.C. veel voor. Een bericht uit 1749 zegt, dat in Amsterdam voor f 960.000 aan verboden handel is aangehouden. Een hoge ambtenaar verkocht voor f 190.000,-- aan Voorindische weefsels.
De produkten, die de V.O.C. invoerde, waren o.a. peper, gember en nootmuskaat, Ook ruwe zijde was erg in trek, evenals textiel voor voering van kussens enz.
Indigo werd als blauwe verfstof gebruikt en door de V.O.C. ingevoerd. Deze plant was een concurrent van de Engelse "weede". Voor 1625 werd het van de Engelse "East Indian Company" gekocht, daarna door de V.O.C. zelf geteeld.
Koffie werd pas in 1710 op Java geteeld. Thee werd ook wel ingevoerd maar dit was alleen een drank voor de rijke
De nettowinst van de V.O.C. was niet zo groot als de brutowinst zou doen vermoeden. Er ging veel geld af voor het monopolie, voor convooien enz. Ook de corruptie verslond veel geld. In 1799 is de V.O.C. opgeheven.

- Maurits van der Graaf -

L A A T U W F I E T S N I E T U I T R U S T E N .....
M A A R R U S T U I T O P U W F I E T S

Koop een nieuwe fiets, of laat uw oude goed nazien bij:

HAGEMEYER

bromfietsen
rijwielen

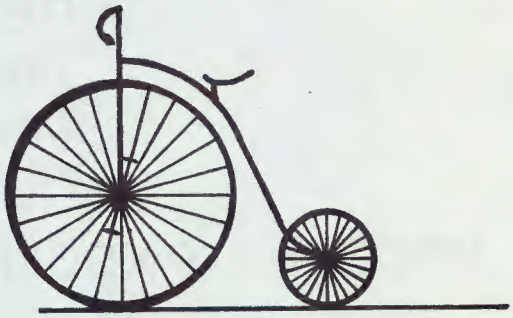

GILDENWEG 137 - GORINCHEM

Tel. 24036

Als speciaalzaak in bedrijfskleding brengen wij

VOOR IEDER VAK
HET JUISTE PAK

Ook voor
VERPLEEGSTERSUITZETTEN
MAGAZIJN „de werkman"
Langendijk 10 - Gorinchem - Tel 22789

den poot

byoutiek - kunstnijverheid - luxe
huishoudelijk - posters

Piazza center 37-39 Gorinchem
tel. 25155

Uw voordeel in dranken

SHERRY	2.1 l	9.95
SPAANSE TAFELWIJN	2.1 l	9.95

van GOOL's

SLIJTERIJ - WIJNHANDEL

Twijnderstraat 3 tel. 24266
Nonnenveld 10 tel. 22685

BERT STAMKOT!

tekent voor U: portretteren
pentekeningen
affiesjes

BERT STAMKOT
Schepenenstr.2A
Gorinchem
Tel. 24662

TEUNIS VAN ANDEL N.V. GORKUM

* olieprodukten

HAARDOLIE - HUISBRANDOLIE - GASOLIE
BEZINE - MOTOROLIE - SMEERMIDDELEN - enz.

* herli-chemie

ZUINIGE, ZELFWERKENDE INDUSTRIELE
REINIGINGSPRODUKTEN VOOR ELK
VERVUILINGSPROBLEEM

import - export - groot & kleinhandel

Havendijk 74A - Tel. 24944

Sonneveld

Sinds 1919

radio
televisie
muziek

8 SPECIAALZAKEN

GORINCHEM DORDRECHT
SLIEDRECHT WERKENDAM

NATUURSTEEN-
HANDEL

V.de Groot & Zn.
Handelskade 5
Gorinchem

Tel. 22815